

Кыдыралиева А.

**И. БЕКБОВЕДИН ЭМГЕКТЕРИНДЕГИ ОКУТУУ-ТАРБИЯЛООНУН
ЖАЛПЫ МАСЕЛЕЛЕРИ**

Кыдыралиева А.

**ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ
В РАБОТАХ И. БЕКБОВЕВА**

A. Kydyralieva

**GENERAL PROBLEMS OF EDUCATION EDUCATION
IN THE WORKS I.BEKBOEV**

УДК:377.11/7

Бул макалада И. Бекбоевдин эмгектериндеги окутуу-тарбиялоонун жалпы маселелери каралган.

This article discusses the general issues of education education in the works I.Bekboev.

Арийне И. Бекбоев "Методист математиктердин генералы", Кыргызстанда математиканы окутуу методикасын негиздөөчүсү" деген абройлуу титулдардын ээси. Бирок, ал энциклопедиялык өнүтүгү педагог аалым. Окумуштуунун илимий-педагогикалык эмгектеринин көп кырдуулугу жөнүндөгү биздин пикирибиз биринчи эмес. Бул жөнүндө А. Алимбеков, А. Абдиев, Э. Мамбетакунов, Ж. Байсаловдун, С. Рысбаев, С. Байгазиевдердин эмгектеринде да айтылган. А.Алимбековдун пикиринче:"... анын калемин тийбеген окутуу тарбиялоонун бир да проблемасын табуу кыйын. Исак Бекбоев жалпысынан 200дөн ашык эмгек жаратты. Курамы илимий-педагогикалык чыгармаларга таандык бардык жанрлардан фундаменталдуу монографиялар, методикалык колдонмолор, окуу программалар, окуу китептер, концепциялардан турат. Алар мектепке жаңыдан бут койгон бөбөктөрдөн баштап, университеттин студенттери, мугалимдер, илимпоздор бир сөз менен айтканда педагогиканын теориясы практикасына тиешелүүлөрдүн баары үчүн баа жеткис интеллектуалдык азык катары мезгил менен адымдаш кызмат кылып келет". [3] Ал эми С. Байгазиев жана С. Рысбаевдер "И.Бекбоевдин педагогикалык ишмердүүлүгү көп кырдуу алардын негизгилери: жалпы педагогиканын проблемалары; билим берүүнү башкаруу аспектилери; предметтерди окутуунун методикасы; илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо" -деп белгилешет. [1, 65] Исак Бекбоев кыргыз педагогикасын түптөп, анын ар түрдүү орчундуу маселелерин белгилеп гана тим болбостон алардын чечүү жолдорун да так жана азыркы талапка ылайык кылып көрсөтө алган. Биздин пикирибизче эмгектериндеги педагогиканын көп кырдуу актуалдуу проблемаларын жалпы жонунан төмөнкүдөй тизмектеп көрсөтүүгө болот:

- педагогиканын түйүндүү түшүнүктөрүн терминдер базасынын кыргызча эквиваленттерин, маани-маңызын аныктоо;

-мугалимдин жана мектеп жетекчисинин кесиптик инсандык сапаттарынын мазмуну, критерийлери;

- окуучулардын окуу жана таанып билүү ишмердүүлүктөрүн калыптандыруунун негизги компоненттери; утуу процессин, класстык сабакты оптималдаштыруунун педагогикалык негиздери;

-математиканы турмуш менен байланышта окутуунун теориясы жана методикасы;

-окутуу процессин демократиялаштыруу, инсан таламдуу окутуу теориясы жана практикасы.

И. Бекбоев педагогика жаатындагы илимий терминдердин улуттук тилдеги эквиваленттерин табууга башкалардан көбүрөөк эмгек сарптаган окумуштуу. Айта кетүү керек педагогика жаатында кыргызча ар түрдүү багыттагы расмий жана илимий методикалык тексттерди жаратуу иши өткөн кылымдын 20 жылдары эле башталган. Атап айтсак 1928 -жылы Кыргыз Академиялык борборунун алдында агартуу тармагын илимий-методикалык жактан тейлөө ишин моюндаган илимий-педагогикалык коом түзүлүп, анын мүчөлөрү терминологияны жана окуу сабактарын окутуунун методикасын иштеп чыгуу, мугалимдер арасында илимий- методикалык билимдерди жайылтуу маселелерине жетекчилик кылышкан. 1928- жылдын 5-майынан баштап азыркы "Эл Агартуу" илимий методикалык журналы ар түрдүү аталышта жарык көрүп келген. Таалим-тарбия ишин жакшыртуу багытындагы бир катар илимий-методикалык колдомолор, бюрашюралар, китептер, окуулуктар 1950-жылдардын аягынан баштап азыркы күнгө чейин кыргыз тилинде жарык көрүп келүүдө. Ошону менен бирдикте мугалимдерди даярдоочу орто жана жогорку окуу жайларда педагогика тармагы боюнча илимий -методикалык дарстар дээрлик 1930 - жылдардан бери дамамат окутулуп келет. Бирок, педагогикалык тааным улам өнүгүүгө бет урган динамикалуу илим. Илим менен техникадагы бир дагы өнүгүш педагогиканын өнүгүшү үчүн из калтырбай койбойт. Алсак, 70-жылдары педагогикалык илим менен практикага көптөгөн түшүнүктөр, категориялар, терминдер күргүштөп кире баштаган. Бирок, аларды орусча китептерден өздөштүрүүгө кыргыз педагогикалык комчулугунун көп бөлүгүнүн чамасы чарк болгон. Ырасында эле бул. илим тармагынын практикалык лексико- графиясын түзүү иши расмий уюмдар та-

рабынан эч бир этибарга алынбаптыр, аны атайын колго алган демилгечил топтор да ортого чыкпаптыр. Иш жүзүндө таалим-тарбия темаларына тексттер жазган кыргыз илимпоздорунун көпчүлүгү орусча үйрөнгөндөрүнүн негизинде кыргызча текст жазганда, орусча терминдерди өз билгениндей калкалап кыргызчалай беришкендиктен жасалма, олдоксон, угумсуз болуп калган. Анысы аз келгенсип мындай тексттердин көпчүлүгү көбүнесе орусча сүйлөм куруунун эрежелери менен жазылгандыктан автордук ой караманча түшүнүксүз чар жайыт бойдон кала берген. Ушундан улам мугалимдердин, студенттердин педагогиканы кыргызча китептерге караганда орусчасынан окуган түшүнүктүүрөк деген дооматына туруштук берер аргумент табуу оор болгон. Ал эми экинчи топтогу педагог окумуштуулар олуттуу теориялык туюнтмаларды ичине камтыган терминдерди колдонуудан атайылап качып педагогикалык түшүнүктөрдү адабий тилдин жайкама стили менен чубалжытып чечмелеп келишкен. Мындай реалдуу талаптардан улам улуттук педагогикалык аң сезимди өнүктүрүүгө демилгеси, ыкласы күчтүү окумуштуу катары И. Бекбоев окуу-тарбия ишине тиешелүү жаңы терминдердин кыргызча түшүндүрмө сөздүгүн ачыктаган.

Натыйжада ал тарабынан "Эл агартуу" журналынын беттеринде "прораммалаштырылган окутуу", "окутуу методдор", "педагогикалык тажрыйба", "педагогикалык коллектив", Эстетика; "эрудиция" "эргономика", "электика", "экзамен", "акселерация", "эвристическая беседа". "эгоизм", "билим жана анын түрлөрү", "педагогикалык консилиум" сыяктуу ж.б. бир катар терминдердин маани-маңызы кыргызча ачыкталып алар жогорку окуу жайлардын педагогика жана методика курстары боюнча кыргызча дарс окуган окутуучулар, аспиранттар, студенттер тарабынан эң негизги таяныч булактар катары колдонула баштаган. Түпкүлүгүндө буга педагогика теориясы боюнча кыргызча ой жүгүртүү, кыргызча текст жаратуу практикасынын башталышын айгинелеген олуттуу тарыхый факт катары акыйкат баасын алышы зарыл. "Кыргыз Совет энциклопедиясынын" томдорунда орун алган билим берүү жана педагогика илимине тиешелүү макалалардын терминдик-категориялык базасы да Исак Бекбоевдин түшүндүрмө сөздүктөрүнө негизделген. Аталган маселени тегерегиндеги көп жылдык изденүүлөрүнүн натыйжасы белгилүү өлчөмдө окумуштуунун республикадагы көпчүлүк адис педагогдордун катышуусунда даярдалган "Кыргыз педагогикасы" аттуу энциклопедиялык сөздүктө жыйынтыкталган. 70-жылдары Советтик мектептерде прораммалаштырып окутуу, проблемалуу окутуу сыяктуу методдорун ишке киргизүү жаңычыл окутуу парадигмалары таризинде актуалдуу маселеге айланган. Республиканын мугалимдери аталган инновациялардын маани-маңызы, күнгөй -тескейи, туралуу алгачкы илимий маалыматтарды, аларды ийкемдүү колдонуу боюнча акыл-кеңештерди да Исак Бекбоевдин эмгектеринен алышты.

И. Бекбоевдин педагогикалык изилдөөлөрүнүн экинчи багытын мугалимдердин жана мектеп жетекчилеринин кесиптик педагогикалык даярдыгы тууралуу маселе. Бул маселе айрыкча коомдук мас - штабда да курч коюлуп, олуттуу көңүл буруунун объектисине айланган. Алсак, 1969-жылы Мугалимдердин бүткүл союздук съездинин бийик трибунасынан ошол мезгилдеги үлкөн өлкөнүн жетекчиси Л.И. Брежнев мындай деп айткан: "Эгерде мугалим начар болсо, эгерде анын өзүнүн жеке билимдери, илимдин өнүгүшүнөн артта калса, анда анын начардыгы өзүнүн окуучулары аркылуу келечекке өтөт. Мындан жаман нерсе болууга тийиш эмес" [9] Бул маселеге окумуштуу СССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин алдындагы мектеп жетекчилеринин кесиптик квалификациясын өркүндөтүү факультетинин деканы болгон жылдары теренирээк иликтей баштаган. Мектеп жетекчиси жөн эле уюштуруучу болбостон эң оболу кесиптик педагогикалык даярдыгы жогорку "лидер окутуучу" болушу шарт. Ал эми мындай окутуучу мугалимдин кесиптик педагогикалык сапаттарынын мазмунун эмнелер түзөт" -деген суроого ал мезгилдеги педагогикалык адабияттардан дайыма эле толук жооп алуу мүмкүнчүлүгү боло берген эмес. Тактап айтсак 80-жылдарга чейин мугалим темасында Гоноболин Ф.Н., Кузьмина Н. В. сыяктуу окумуштуулардын жалпы мүнөздөгү китептери жарык көрүп, алар да окумуштуу педагогдордун тар чөйрөсүндө гана белгилүү болгон. Анын үстүнө педагогикалык ишмердүүлүк конкреттүү мейкиндиктеги социалдык маданий шарттар менен аныкталгандыктан Кыргызстандын өзгөчөлүктөрү да мугалимге кошумча кесиптик даярдыктарды талап этээри бештен белгилүү эмеспи. Ошондуктан И. Бекбоев мугалим жана мектеп директору кандай болушу керек? -деген суроонун башын ачып аларга коюлуучу талаптарды илимий-педагогикалык жактан жалпылап, жатык тилде басма сөз аркылуу жайылтып турган. И.Бекбоев мугалимге коюлган талаптарды көпчүлүк эмгектеринин контекстинде кароо менен бирдикте атайын макалаларды да жазган. Мындай макалалардын айрымдары нормативдик илимдин чегинде жазылса, айрымдары бул багыттагы маселелерди ортого коюу максатында талкууга чакыруу максатын көзөмөл туткан. Алсак, анын мектеп директору кандай болуу керектиги туралуу макаласы "Мугалимдер газетасынын" беттеринде өтө кызыктуу талкууну жараткан. Талкуу процессинде бардык катышуучулар тарабынан "Мектеп жетекчиси ар күнү өзүнүн устаттыгын -мугалимдик, тарбиячылык устаттыгын жетилткенде гана, мектеп ишинин эң негизи болгон баланы окутуу жана тарбиялоо, изилдөө таанып билүү ал үчүн биринчи орунда турганда гана жакшы, такшалган, мугалимдердин барктуу мугалими боло алат -деген ой бекемделген. Бул ой корутундулар А.М.Борисовский менен бирдикте Моск-вадан чыгуучу "Народное образование" журналына 1978 - жылы жарыяланган "Директора школ учатся" аттуу макаласында да да өзөктүү идея катары берилген. [5]

И. Бекбоевдин Кыргызстан КПБкынын органы болгон ошол мезгилдин эң абройлуу "Коммунист Киргизстана" журналында жарыяланган "Молодой учитель: Проблемы становления" аттуу макаласы да өзгөчө көңүл бурууга арзыйт. [6, 78]. Журнал партиянын органы болгон менен окумуштуу мугалимдин сапаттарын демократиялык принциптердин негизинде айкындаган. Ал эми "Мугалимдердин педагогикалык устаттыгын жогорулатуу" аттуу макаласында мугалимдин окутуу процессин демократиялаштыруу ишмердүүлүгү анын кесиптик жетилгендигинин көрсөткүчү катары каралат. Окумуштуу чыныгы окутуу мугалим жана окуучу мамилеси демократиялык гуманисттик дөөлөттөргө негизделгенде гана натыйжалуу жемиштүү болот деген корутунду чыгарат.

И.Б.Бекбоев окутууну кантип уюштуруу керектигин талдап келип, мектептеги окутууну уюштуруудагы маанилүүлөрүн белгилейт:

а) функционалдык окутуу менен эле эмес, инсандын рухий өнүгүүсү менен алектенүү зарыл;

б) окуучулардын үстүнөн зордук жүргүзүүдөн качуу зарыл (окуучуну катуу тарбиялоодон качуу керек, такалоодон, бирок анын моралдык эркин өнүктүрүү зарыл);

в) окуучуну дүйнөнү билимдүү адам гана эркин жана даанышман кыла ала тургандыгына ишендирүү;

г) окутуудагы бардык адамдардын укуктарынын теңдигин таануу;

д) баарынан мурда сөздү, кыймыл-аракетти тандоону, дайыма "убактысында" аракеттене билүүнү жогору коюу;

е) чыгармачыл жаратуунун күчү - изгилик [1.14].

Жалпысынан И. Бекбоевдин эмгектерин барактап көргөн адам окутуу деген эмне, анын кандай мыйзам ченемдүүлүктөрү, принциптери жана методдору бар, окутуунун мазмуну жана методдору кандай болот? - деген маселелердин баары түгөл камтылган. Анын китептеринде программалап окутуу, проблемалык окутуу, дифференцирленген окутуу, инновациялык окутуу жана инсанга багыттап окутуу маселелери учурдагы кыргыз мектебинин, кыргыз окуучусунун мисалдары менен чечмеленген. Айрыкча окутууну программалаштыруунун артыкчылыктары жана кээ бир кемчиликтери И.Б.Бекбоевдин

принципалдуу мүнөздө жазылган бир катар макалаларында (1976) көрсөтүлгөн. Программалаштырылган окутуунун артык жагы катары автор бул системанын жардамы менен маалыматтын так тандалып алынып, окуучуларга аз көлөмдө берилип жана кайтарып алууга мүмкүн болгондугун белгилеген. Бирок бул артыкчылыктарга карабастан, ал окуу процессин жакшырткан жалгыз, универсалдуу каражат эмес. Анткени, программалаштырган окутуу окуучулардын демилгечилигин чектеп, алардын чыгармачылык жактан өсүүсүн басаңдатат. Биздин улуу окумуштуу- методистибиз тарабынан алынган бул жыйынтыктын тууралыгын кийинчерээк жасалган тажрыйбалар далилдей алган. Бул фактылар И. Бекбоев кандай гана маселеге кайрылбасын ал маселе тууралуу абройлуу окумуштуулардын айткандарын ээрчибей өз позициясын ачык билдире алгандыгын тастыктап турат.

Адабияттар:

1. Абдиев А., Рысбаев С. И.Б.Бекбоев - мугалимдердин мугалими, окумуштуу-методисттер, аспиранттар жана мугалимдер үчүн. Б.: "Гүлчынар", 2008. - 160 б.
2. Абдиев А.А. "Основатель научной школы методистов-математиков в Кыргызстане" /ошол китепте 40-51 бб.
3. Алимбеков А. Кыргыз педагогикасындагы "Исак Бекбоев феномени" /Заман Кыргызстан. - 2010, 15- январь.
4. Байгазиев С. "Улуттук педагогиканын улуу устаты - Исак Бекбоев". (педагогикалык портрет). Б.-2010. 87 б.
5. Бекбоев И. Директора школы учаться //Народное образование. - 1978. - № 5. -
6. Бекбоев И. Молодой учитель: Проблемы становления//Коммунист Киргизстана 1985. - № 7. - С. 78-81.
7. Бекбоев И. Мугалимдердин педагогикалык устаттыгын жогорулатуу// Национальная программа "Билим": Состояние и перспектива образования в Кыргызской республике (материалы республиканского совещания работников образования, 31 мая 1996г.). - Бишкек: "Технология", 1996. - С. 38-43.
8. Бекбоев И. Программалаштырылган окутуу //Эл агартуу. -1976.-№8, Бекбоев И. Проблемалык окутуу //Эл агартуу. - 1977. -№ 8.
9. Всесоюзный съезд учителей. Стенографический отчет. М., "Просвещение", 1969, стр.149.

Рецензент: д.пед.н., профессор Бабаев Д.Б.